

موسیقی نظامی

و

سابقه تاریخی آن

نوشته حسینعلی ملاح

(۲)

در شماره گذشته اشاره به کتابی رفت که مسیولومرفرانسوی مطالب آن را در کلاسهای شعبه موزیک دارالفنون تدریس می کرد و میرزا علی اکبرخان (مزین الدوله) عیناً آن مطالب را برای شاگردان ترجمه می کرد. بی مناسبت نیست مشخصات این کتاب که در همان ایام بچاپ رسیده است در اختیار علاقمندان گذارده شود.

نام کتاب : تعریف علم موسیقی است - و در باب مآخذ مطالب آن نوشته شده: « که جهت متعلمین مدرسه موسیقی پاریس بواسطه: مسیوکوهن Kuhn مرتب شده است و به شاگردان مخصوص طبقه مخصوص موزیک مدرسه مبارکه طهران به توسط مسیولمر Lemaire معلم مدرسه مبارکه و

رئیس موزیک‌های نظامی اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی روحنا فداه درس گفته شده است.»

مترجم : «میرزا علی اکبرخان، سرهنگ و معلم زبان فرانسه و نقاشی مدرسه مبارکه طهران».

تاریخ طبع : «این کتاب در روزگار سلطنت اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاه اسلام پناه ناصرالدین شاه خلدالله ملکه و بفرمایش جناب اجل امجد مخبرالدوله وزیر علوم، دام اجلاله و مواظبت جناب جعفرقلیخان رئیس مدرسه مبارکه طهران به زیور طبع در آمد.»

نوع چاپ : سنگی

محل چاپ : «در دارالطباعة خاص مدرسه مبارکه دارالفنون»

سال چاپ : «یونتئیل سنه ۱۳۰۰ ه . ق .»

قطع کتاب : خشتی

طرز چاپ مطالب : دستونی . که ستون سمت چپ به زبان فرانسوی و ستون سمت راست به زبان فارسی است .

نام آوران موسیقی نظامی

ناصر همایون

ارسلان خان ملقب به ناصر همایون از شاگردان شعبه موزیک دارالفنون بود و بنواختن پیانو و سایر آلات موسیقی آشنائی داشت. وی ابتدا از خادمان دربار مظفرالدین شاه بود، سپس لقب ناصر همایون گرفت و بدرجه سرتیپی نایل شد و ریاست موزیک مخصوص سلطنتی به وی تفویض گردید. در تمام سفرهای مظفرالدین شاه به فرنگ نیز همراه بوده و دستورهای شاه را راجع به خرید آلات و لوازم موسیقی و به چاپ رسانیدن نوتها ، انجام میداده است، و چنانکه اشاره شد، هم لومر (در مقدمه کتابش) و هم مظفرالدین شاه در سفرنامه خود از او یاد کرده اند . لازم به تذکار است که مظفرالدین شاه در چند موضع دیگر از سفرنامه خود اشاره ای به ارسلان خان ناصر همایون کرده است، چنانکه در صفحه ۹۲ چنین میخوانیم: «... بعضی نوتهای آواز ایرانی را که ناصر همایون درست کرده و به ارکست‌ها داده بود، مشغول زدن هستند، رفتیم دیدیم، خیلی خوب میزدند... الحق ارسلان خان ناصر همایون

هم خیلی خوب از عهدهٔ تعلیم آنها برآمده است . . . ارکست‌ها قدری موزیک ایرانی زدند و خیلی خوب میزدند ، تمام فرنگیها نوت ایرانی را پسندیده‌اند .»

و در صفحهٔ ۹۵ همان سفرنامه چنین آمده است: «ناصر همایون را فرمودیم پیانوزد ، تمام فرنگیها تمجید کردند .» و در صفحه ۱۰۰ چنین میخوانیم «... این دوروزه ارسلان خان و مسیولمر از روی نوت، آواز ایرانی و شعر فارسی به او آموخته بودند، ناصر همایون پیانوزد و دختر مغنیه شروع کرد بخواندن، آواز ایرانی را بقدری خوب خواندکه ما تعجب کردیم ، ناصر همایون در ظرف دوسه روز خوب به او آموخته است .»

عبداله مستوفی نیز که در سفر سوم مظفرالدین شاه بفرنگ عضو سفارت پترزبورغ بوده است (۱۲۸۴ ه . ق) در صفحه ۲۱۸ تاریخ مستوفی از ناصر همایون که همراه شاه بوده یاد کرده است .

بعد از مظفرالدین شاه ، ناصر همایون از کارهای هنری کناره گرفت و ابتدا به ریاست قشون زنجان و سپس بریاست قشون تبریز منصوب شد و سرانجام نیز بسال ۱۲۹۹ ش در سن پنجاه و چهار سالگی در تبریز درگذشت .

سلیمان خان

یکی از مستعدترین شاگردان لومرکه سایر هنر جویان شعبهٔ موزیک دارالفنون نیز حرمتش می نهادند و استعدادش را می ستودند ، سلیمان خان ارمنی بود - ساز تخصصی سلیمان خان «قره نی» یا کلارینت» بود ، ولی به نواختن سایر آلات موسیقی نظامی هم آشنائی داشت و پیانو نیز خوب می نواخت - به هنگامی که غلامرضاخان سالار معزز ریاست موزیک نظام را بر عهده گرفت ، سلیمان خان را که سخت مورد احترام او بود به معاونت مدرسه برگزید .

سلیمان خان از سال ۱۲۹۲ تا سال ۱۲۹۷ علاوه بر سمت معاونت مدرسه ، عهده دار تدریس در همان مدرسه نیز بود ، وی بعدها به ریاست موزیک عبدالحسین میرزا (فرمانفرما) منصوب شد ، در دستهٔ موزیک تحت ریاست او ابتدا انوشیروان میرزا و سپس عبدالرحیم خان و بعد مجید حشمت دیوان ، سمت معاونت را بر عهده داشتند . در مسافرتهاى فرمانفرما به آذربایجان و کرمان و کرمانشاه ، سلیمان خان و اعضای ارکسترش نیز همراه بودند . سلیمان خان یکبار برای خرید آلات موسیقی نظامی مسافرتی به فرانسه

می‌کند. بعد از این سفر است که به ریاست موزیک علاءالدوله منصوب می‌گردد.

در زمان سلطنت احمد شاه قاجار، بنا به پیشنهاد سالار معزز که ریاست کل موزیک را برعهده داشت، ریاست یکی از دستجات موزیک سلطنتی به سلیمان خان تفویض می‌گردد.

به سال ۱۳۰۰ شمسی که قشون ایران متحدالشکل شد و دسته موزیک سلطنتی به تیپ تیرانداز عراق که محل آن در قصر قجر (قصر قاجار) و عشرت آباد بود انتقال یافت، سلیمان خان نیز به تیپ عراق منتقل شد و تا زمانی که از خدمت کناره گرفت ریاست موزیک این تیپ را برعهده داشت.

سالار معزز

یکی دیگر از شاگردان لومر که خدمات شایسته‌ای به موسیقی نظامی ایران کرده است غلامرضا خان ملقب به سالار معزز می‌باشد. وی به سال ۱۲۴۰ شمسی در خانواده‌ای شریف در تهران متولد شد. پدرش نصراله‌خان وقتی به استعداد او در زمینه موسیقی پی برد بنا به خصلت سپاهیگری، وی را به شعبه موزیک دارالفنون که تحت ریاست مسیولومر فرانسوی اداره می‌شد، سپرد.

غلامرضا خان پس از فراغت از تحصیل، ابتدا در همان مدرسه به تعلیم پرداخت و چندی نیز به معاونت لومر برگزیده شد و سپس به منظور تکمیل تحصیلات موسیقی، به روسیه مسافرت کرد و در کنسرواتوار پترزبورگ به تحصیل مشغول شد و از محضر درس ریمسکی کرساکف (Rimsky Korsakof) موسیقی‌دان نامدار روس بهره‌ها بر گرفت و سرانجام به ایران مراجعت کرد. ابتدا در بریگاد قزاق که زیر نظر فرماندهان روسی اداره می‌شد به خدمت پرداخت و ریاست دستجات موزیک قزاق را برعهده گرفت.

در جریان مشروطیت به سائقه میهن پرستی و همفکری با آزادیخواهان و مخالفت با استبداد مورد بی‌مهری قزاقان قرار گرفت و بناچار از خدمت در بریگاد قزاق (که جانبدار استبداد بود) استعفا داد و به منظور مطالعه به فرانسه مسافرت کرد.

غلامرضا خان پس از مراجعت از اروپا با درجه سرتیپی به ریاست کل

دستجات موزيك نظامی ایران (بجز بریگاد قزاق) منصوب گردید؛ واحدهائی که زیر نظر مشارالیه قرار داشت: دستجات موزيك ژاندارمری، نظمیه، نصرت و گارد سلطنتی بود.

این هنرمندگرا نقدر، علاوه بر موسیقی نظامی توجه خاصی به موسیقی ملی ایران داشت. چند سالی نزد استادان بنام آن زمان تار نواخت و به ردیف موسیقی ایرانی آشنا شد و آنچه را که آموخته بود بر روی پیانو منتقل کرد.

سالار معزز از نخستین کسانی است که برای اجرای موسیقی ایرانی بر روی پیانو اقدام به تعویض كوك چند کلاویه پیانو کرد تا بتواند به سهولت و درستی الحان موسیقی ایرانی را بر روی این ساز غزبی اجرا کند.

مرحوم خالقی (در صفحه ۲۲۲ سرگذشت موسیقی ایران - ج: اول) نوشته است:

سالار معزز «در نواختن پیانو، مخصوصاً در اجرای نغمات ایرانی بی ذوق نبود، و برخلاف موسیقی دانهائی تحصیل کرده این دوره که توجهی به موسیقی ایرانی ندارند، حتی خود، كوك پیانو را تغییر میداد و آهنگهای ملی را در روی پیانو مینواخت، مخصوصاً معتقد بود که باید شاگردان مدرسه به اصول موسیقی ملی هم آشنا باشند.»

آثار و خدمات سالار معزز

ذکر خدمات و شرح آثار سالار معزز تا آنجاست که سزاوار است مقالته جداگانه بدان اختصاص یابد، از اینرو نگارنده به شیوهی فهرست گونه بدانها اشاره می کند.

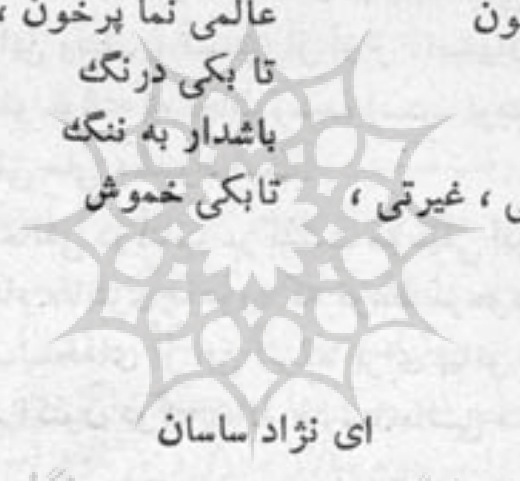
- ** ترجمه کتاب هم آهنگی (آرمنی) با معاضدت مزین الدوله
- ** ترجمه کتاب سازشناسی - با معاضدت مزین الدوله
- ** ترجمه کتاب ارکسترشناسی موسیقی نظامی - با معاضدت مزین الدوله (متأسفانه این کتابها هنوز بچاپ نرسیده است)
- ** سالار معزز علاوه بر تدریس: سازشناسی و هم آهنگی و ارکسترشناسی، تدریس: سلفژ، دیکته موسیقی و تعلیم آلات بادی نظامی را نیز بر عهده داشته است و در این زمینه ها نیز جزوه های تهیه کرده که متأسفانه هنوز بچاپ نرسیده است.

** ساختن اولین سرود رسمی ملی بنام «سلام رسمی دولت علیه ایران»

این سرود در جریان انقلاب مشروطیت ساخته شده و نوت (بخش پیانوی آن) به اروپا ارسال شده و در آن دیار به طبع رسیده است. چنانکه نقل کرده اند: «این سرود توسط سالار معزز برای کلیه سازهای نظامی تنظیم شد و برای دولتهائی که انقلاب مشروطیت ایران را پذیرا شدند ارسال گردید.»

** ساختن مارشها و سرودهای نظامی و میهنی — مرحوم خالقی نوشته است: «سالار معزز (مین باشیان) مارشهای نظامی و سرودهای وطنی هم می ساخت — در آن موقع هر وقت اولیای مدارس میخواستند سرودی داشته باشند تنها مرجعشان سالار معزز بود، و چنانکه قبلاً اشاره شد تمام سرودهای مدرسه امریکائی را او تصنیف می کرد — از سرودهای خوب او که برای آن مدرسه ساخته و دارای نغمهٔ زیبایی است، آهنگی است که اشعار آن چنین است :

عالمی نما پر خون ، بی دریغ	خیز ، همتی گمار اکنون
تا بکی درنگ	ترك جان و تن کن ،
باشدار به ننگ	سربه تن نزیبد ،
تا بکی خموش	همتی ، غیرتی ،

بی غم و ندامت

از ره کرامت

با دوصد شهامت

خیز و جان فشان

قدم نوبگیر

تا بکی زجهل ما ، سروطن بزیر

خاك پاك ایران ، وطن بی نظیر

در قیود مسكنت شده كنون اسیر

سرود فوق دو بند شعر دیگر دارد که در خواص علم و وطن پرستی است

و گوینده اشعار آن معلوم نیست .

** نوشتن موسیقی ایرانی با نوت — سالار معزز از نخستین کسانی

است که «نوت» را برای ثبت الحان موسیقی ملی ایران برگزیده است. این

۱- از یادداشتهای آقای حسن رادمرد — فارغ التحصیل مدرسه موزیک و

استاد هنرستان عالی موسیقی.

۲- سرگذشت موسیقی ایران ص : ۲۲۲ - ج اول

هنرمند برای فاصله ربع پرده‌ای «نیم بمل یا کرن امروز» علامتی را که در همان ایام احتمالاً نزد مصری‌ها و عراقیها متداول بود اختیار کرد و با اتخاذ این روش برای نخستین بار اقدام بنوشتن دستگاه ماهور کرد. بقراری که آقای حسن رادمرد (یکی از شاگردان مدرسه موزیک دارالفنون) نقل می‌کند: «این ردیف در چاپخانه «رودر Roder» لایپزیک به طبع رسیده است. . . و اینکه می‌گویند این ردیف را مرحوم هنگ آفرین که معلم موسیقی علمی ایرانی (از سال ۱۲۹۷ الی ۱۳۰۷ شمسی در مدرسه موزیک بود) نوشته است درست نیست، زیرا من که شاگرد آن مدرسه و آن استاد بودم حتی در زمان افسری موزیک نیز مدتی در موزیک فوج پیاده پهلوی معاون هنگ آفرین بودم چنین مطلبی از ایشان نشنیدم، بنا بر اظهار هنگ آفرین، فقط مرحوم سالار معزز پس از نوشتن این ردیف، قبل از طبع، با مشارالیه مشورت کرده است.»

این ردیف محتملاً در حدود سال ۱۲۹۰ شمسی به طبع رسیده است. سالار معزز علاوه بر این ردیف، قسمتی از آواز اصفهان و پیش درآمد و تضبف آن را برای پیانو نوشته که بچاپ رسیده است. نوت این آواز در کتابخانه هنرستان موسیقی ملی مضبوط است.

مرحوم خالقی در کتاب سرگذشت موسیقی ایران (ص: ۲۲۳ و ۲۲۴) از قطعه دیگری بنام «فانتزی ماهور» که توسط مرحوم سالار معزز ساخته شده یاد کرده است - نسخه‌ای از این اثر که برای پیانو نوشته شده و در روسیه بچاپ رسیده هم اکنون در کتابخانه هنرستان عالی موسیقی ملی نگاهداری میشود.

**** تنظیم آهنگ‌ها - یکی دیگر از خدمات ارزنده سالار معزز تنظیم آهنگ‌های سایر موسیقی‌دانهای ایرانی برای پیانو است - در این باب می‌بایست از تنظیم «پیش درآمد اصفهان اثر رکن‌الدین مختار» یاد کرد. (قاعدتاً تنظیم این آهنگ باید در اواخر عمر سالار معزز انجام شده باشد.)**

سالار معزز هنرمندی بود بسیار شریف و مهربان و نسبت به دوستان هنرمند خود تا سرحد فداکاری، مددکار و متعاون - آقای امیرجاسهد نقل می‌کند «هرگاه آهنگی می‌ساختم که ارزش ماندن را داشت نزد مرحوم سالار میرفتم و از ایشان درخواست می‌کردم که نوت آن را برای من بنویسند - سالار با خوشروئی پشت پیانو می‌نشست و آهنگی را که من می‌خواندم می‌نواخت و سپس آن را به نوت در می‌آورد، از جمله این آهنگ‌ها سرود: هان ای

ایران است که تفصیل آن چنین است: روزی مرحوم سالار معزز به بنده اطلاع داد که قرار است برای جشن تاجگذاری اعلیحضرت رضا شاه کبیر سرود خاصی ساخته شود که در تمام واحدهای نظامی و مجامع خاص خوانده شود، به ایشان عرض کردم که سربازان که سواد ندارند تا بتوانند سرود بیاموزند و درست بخوانند، ایشان از من خواست که بدون در نظر گرفتن این موضوع سرود را آماده کنم. من هم سرودی ساختم که مطلع اشعار آن چنین است:

هان ای ایران، ای مهد نوشیروان و شاپور و جمشید

هان ای ایران، ای آنکه نادر تو، هند را تاج بخشید^۱

پس از آماده شدن سرود به خدمت سالار معزز رفتم ایشان سرود را شنیدند و چون پسندیدند بلافاصله اقدام به نوت کردن آن کردند و از من خواستند که روز بعد در عشرت آباد حاضر باشم - روز بعد چنانکه ایشان خواسته بودند به عشرت آباد رفتم و سرود را به دست موزیک زیر نظر سالار معزز آموختم - مرحوم معزز به افراد موزیک دستور دادند که هر یک از شما باید تا فردا صبح این سرود را به سربازان واحدهای مختلف بیاموزید - روز بعد وقتی به عشرت آباد رفتم قسمت اعظم سربازان این سرود را یاد گرفته بودند و در روز موعود نیز بخوبی از عهده اجراء آن برآمدند.»

* * * سرودهای مدارس پایتخت - در سال ۱۳۰۰ شمسی بنا به پیشنهاد سالار معزز و موافقت وزارت معارف، مقرر گردید که سرودهایی در دبستانهای پایتخت تدریس شود^۲ - تعلیم این سرودها به عهده شاگردان مدرسه موزیک نهاده شد - آهنگ سرودها را مرحوم سالار معزز و مرحوم نصراله خان (نصر السلطان) فرزند ارشد سالار تهیه و تنظیم می کردند و اشعار آن را مرحوم ملك الشعراى بهار و مرحوم وحید دستگردی می ساختند.^۳

- ۱ - شعر ونوت این سرود در دیوان امیر جاهد (صفحه ۸۴) چاپ شده است.
- ۲ - توضیح اینکه پیشنهاد برقراری درس سرود و موسیقی در کاپه مدارس ایران (نه فقط در تهران) توسط آقای علینقی وزیر داد و به سال ۱۳۱۲ شمسی در شورای عالی فرهنگ بتصویب رسید.
- ۳ - در کتاب تاریخ موسیقی از کورش تا پهلوی - ج ۱، اول - تألیف آقای عزیز شعبانی نوشته شده است که: «... و اشعار آنها را روانشادان ملك الشعرا بهار، وحید دستگردی و آقای محمدعلی امیر جاهد مسیرودند.» نکارنده در این باب از آقای امیر جاهد تلفنی پرسش کرد و چنین پاسخ دریافت داشت «تا آنجا که بیاد دارم شعر هیچیک از سرودهای مرحوم سالار معزز و فرزند ایشان نصر السلطان را من نساختم ام.»

سالار معزز بعضی از سرودها را برای چند صدا نوشته بود که شاگردان مدرسه موزیک بطور گروهی در درس مخصوص «آواز جمعی» اجرا می کردند. * * * اداره موزیک ارتش - یکی دیگر از اقدامات سالار معزز تأسیس اداره موزیک ارتش در سال ۱۳۰۰ شمسی است. با ایجاد این اداره کلیه دستجات موزیک نظامی واحدهای مختلف ارتش، تحت مدیریت شخص واحدی درآمد و علاوه بر برقراری یک نظم و انضباط درست، نحوه کار ارکسترهای نظامی و آثاری که می بایست اجرا کنند نیز تحت کنترل شدید قرار گرفت.

در همین زمان است که طبق دستور سالار معزز مقرر گردید علاوه بر - مارشهای نظامی و سرودهای میهنی خارجی، سرودها و مارشهای نظامی ساخته موسیقی دانهای ایرانی نیز در واحدهای نظامی اجرا شود.

* * * توجهی که سالار معزز در آن عصر به موسیقی علمی ایرانی مبذول کرد، در واقع حکم پایه ای را داشت برای اقدامات گسترده بعدی - منظور کردن واحدهای موسیقی در برنامه دروس مدرسه موزیک، اقدام مثبتی بود که اهمیت آن در آن روزگار چنانکه باید مشهود نشد، ولی دور از هرگونه جانبداری باید گفت که سالار معزز نخستین هنرمندی است که راه را برای ثبت الحان موسیقی و آشنا ساختن برخی از موسیقی دانهای ایرانی به شیوه علمی موسیقی باز کرد.

(در اینجا لازم است در باب تأسیس نخستین مدرسه موسیقی ایرانی اشاره ای بشود. پاره ای، اقدام مرحوم سالار معزز را در منظور ساختن درس موسیقی ایرانی، در واحدهای درسی مدرسه موزیک نظامی، حمل بر تأسیس مدرسه ای مستقل برای تعلیم موسیقی ایرانی به شیوه علمی کرده اند و چنین پنداشته اند که ایجاد نخستین مدرسه ای با شرایط یادشده از اقدامات این هنرمند گرانقدر است - در صورتی که واقعیت بر این تقدیر است که نخستین مؤسسه ای که مستقلاً تعلیم موسیقی ایرانی را به شیوه علمی بر عهده گرفت، مدرسه ای بود که در سال ۱۳۰۲ شمسی بنام مدرسه عالی موسیقی بهمت استاد محترم آقای علینقی وزیری در تهران تأسیس گردید.)

* * * ثمره ای خدمات سالار معزز در مدرسه موزیک، تربیت تعداد زیادی شاگردان مطلع و هنرمند است که هر یک منشاء خدمات شایسته ای برای موسیقی نظامی و تعلیم سرود در مدارس بوده اند.

* *

شعبه موزیک دارالفنون در سال ۱۲۹۷ از قشون منتزع شد و جزو

یکی از واحدهای وزارت معارف درآمد و بنام مدرسه موزیک نامیده شد .
ضروری است عین ابلاغی را که در تاریخ هفتم شعبان ۱۳۲۸ هجری
قمری بشماره ۷۰۰/۴۹۹۵ از طرف وزارت معارف و اوقاف و فوائد عامه
بنام سالار معزز صادر شده است، محض ثبت در تاریخ در اینجا نقل شود:^۱
«چون امور ارکستر همایونی، بواسطه نداشتن يك نفر معلم و رئیس
کافی کامل، معوق مانده و تاکنون شخص عالمی که دقت و مواظبت در امر
تعلیم و تربیت آن نماید معین نشده بود و لازم است ارکستر مزبور از این ببعده
در تحت مداقه عالمی کافی مفوض آید، علیهذا نظر به محاسن کفایت و شایستگی
عمدة الامراء العظام آقای غلامرضا خان امیر پنجه و موزیکانچی باشی،
ظل تربیت و تنظیم این دسته را به معزی الیه موکول نموده که چنانچه مضمون
خاطر است در اداره کردن و تعلیم این دسته، لازمه مواظبت و مجاهدت را
بعمل آورد و از حیث تنظیم و تعلیم این دسته، خاطر اولیای معارف راقربن
ستایش دارد . امضای معاون وزارت معارف و مهر وزارتخانه»

مرحوم خالقی (ص : ۲۲۱ و ۲۲۲ سرگذشت موسیقی ایران) نوشته
است : «این اولین مؤسسه ایست که برای تعلیمات موسیقی به روش علمی در
ایران دائر شده است. منتها چون منظور از تأسیس آن، بهبود وضع موسیقی
نظامی بود بیشتر از این نظر تعلیمات آن پیشرفت می کرد.»

این مدرسه تا سال ۱۳۰۷ زیر نظر سالار معزز و معاونت فرزند ارشد ایشان
نصراله خان (مین باشیان) ملقب به نصرالسلطان اداره میشد. در اواسط سال
۱۳۰۷ بنا به پیشنهاد مسیوم میلیسپو، مستشار مالی وزارت مالیه، قانونی از
مجلس شورایی گذشت مبنی بر اینکه: کارمندان دولت حق دریافت حقوق از
دو صندوق را ندارند. بر اساس این قانون مرحوم سالار معزز و مرحوم نصر
السلطان و سایر معلمان نظامی مدرسه موزیک، خدمت نظام را ترجیح دادند
و از خدمت در وزارت معارف چشم پوشیدند. و برین تقدیر عملاً مدرسه
موزیک تعطیل گردید .

استاد وزیری نقل می کند: «مدبرالدوله کفیل وزارت معارف بود، در
هیئت وزیران به دوست صمیم من مرحوم صمصام الملك بیات ماجرا را اطلاع
داد، و گفت به کلنل بگوئید مسئولیت این مدرسه را قبول کند، زیرا اگر مدیر
واجد شرایطی پیدا نشود ناگزیر اعتبار موجود به مصرف دیگری میرسد و

۱- عین این ابلاغ در بایگانی هنرستان عالی موسیقی مضبوط است.

بالتبع مدرسه منحل خواهد شد.

وقتی مرحوم بیات، موضوع را با من در میان گذاشت و اصرار ورزید که شانه خالی نکنم، ناچار با کفیل وزارت معارف ملاقات کردم و قبول این مسئولیت را طی شرایطی به ایشان اعلام کردم. این نکته را از آنرو امروز افشاء می‌کنم که تصور شده بود من برای احراز این مقام تلاش و کوشش کرده‌ام و حتی از مدت‌ها پیش زمینه چینی نموده‌ام، حقیقت اینست که من در آن موقع تا آنجا سرگرم مدرسه موسیقی شخصی خود و کلوپ موزیکال و نوشتن کتاب بودم که فرصت اداره مؤسسه دیگری را نداشتم، علت قبول این مسئولیت ابتدا منحصر آ بیم از میان رفتن و منحل شدن آن مدرسه بود.

پس از استعفای مرحوم سالار معزز مدرسه به کلنل علینقی خان‌وزیری سپرده شد. نخستین اقدام ایشان تغییر دادن محل مدرسه از دارالفنون به خانه‌ای در حوالی سنگلج بود، زیرا هم اولیاء مدرسه دارالفنون از وجود این مدرسه در آن محیط ناراضی بودند و هم مریبان و شاگردان مدرسه دلخوشی نداشتند. اقدام دیگر آقای وزیر، حذف برنامه موسیقی نظامی از دروس مدرسه بود، زیرا این وظیفه را ابتدا خود واحدهای نظامی و از سال ۱۳۰۰ اداره کل موزیک که تحت ریاست سالار معزز بود انجام میداد. اقدام دیگر تغییر نام مؤسسه به «مدرسه موسیقی دولتی» بود.

** سالار معزز هنرمندی بود متشخص و سخت پای بندنظم و ترتیب، در مراحل مختلف خدمت که ریاست دستجات موزیک نظام و ارکسترهای یونی و ریاست کل موزیک نظام و ریاست مدرسه موزیک را برعهده داشته است همواره نکته‌ای را که یادآور همکاران و شاگردان خود میشده رعایت انضباط و پشتکار و صداقت در انجام وظیفه بوده است.

شخصیت هنری و علمی این هنرمند نه تنها در ایران مورد احترام اهل فن بود بلکه در کشورهای اروپائی نیز بدان حرمت می‌نهادند. نقل می‌کنند که: در تالار کمپانی «ادئون» Odeon برلن تصاویر مشاهیر موسیقی کشورهای مختلف جهان نصب شده و از آنجمله تصویر سالار معزز در لباس سرتیپی ارتش آن زمان ایران است، زیر تصویر ایشان نام و مقام آن مرحوم به سه زبان آلمانی و فرانسوی و انگلیسی نوشته شده است.

۱- آقای جواد بدیع‌زاده که خود از این تالار بازدید کرده است.

مورد دیگر موضوع مکاتبه آلبر لاوینیاک Albert Lavignac با سالار معزز است.

لاوینیاک یکی از موسیقی‌شناسان نامدار فرانسه است که دو کتاب «دایرة المعارف موسیقی و فرهنگ کنسرواتوار»^۱ و «موسیقی و موسیقیدانهای»^۲ او شهرت بسیار دارد. استاد وزیری نقل می‌کند که: «روزی پدرم (موسی خان میرپنج) بمن اطلاع داد که «غلامرضا خان میرپنج» خواسته است تو ملاقاتی با ایشان بکنی - یادم است عصر یک روز تا بستان به منزل ایشان رفتم، مرحوم سالار معزز مرا در باغ منزل خود پذیرفتند، ابتدا از من سؤال کردند که شما موسیقی علمی و نوت را کجا یاد گرفته‌اید، گفتم نزد کشیشی بنام «پرزفروا» - بعد گفتند: وصف تارزدن شما را زیاد شنیده‌ام آیا به ردیف‌ها هم آشنا هستید؟ گفتم بله. گفتند چندی پیش یک محقق فرانسوی موسوم به لاوینیاک نامه‌ای بمن نوشته و از من خواسته که گام‌های دستگاه‌های موسیقی ایرانی را بنویسم و برای او بفرستم - من هم این کار را کردم، دوسه روز پیش نامه دیگری از لاوینیاک بدستم رسید که در آن توضیحاتی در مورد یکی از گام‌ها خواسته است، ظاهراً این گام بنظر او با اصول و قواعد گام‌بندی و تسلسل اصوات موافق نیامده، و از من درخواست کرده است که توضیحات بیشتری برای او بدهم. پرسیدم: درباره کدام یک از دستگاه‌های ماست؟ گفتند: راست پنجگاه - از ایشان خواستم که گامی را که برای لاوینیاک فرستاده‌اند و مورد سؤال شده بمن نشان بدهند - مرحوم سالار معزز آن گام را بمن نشان دادند. گفتم: اگر راست پنجگاه را از متفرعات ماهور فرض کنیم و در گام «فا مازور» بنویسیم تسلسل اصوات و استخراج گوشه‌های این دستگاه منطبق با اصول گام‌بندی خواهد شد. دستور دادند تازی از عمارت آوردند و عملاً آن را نشان دادم و بعد هم روی کاغذ نوشتم - این تنها خاطره‌ایست که من از مرحوم سالار معزز دارم - البته باید بگویم که من در آن زمان نوجوانی بیش نبودم.»

لازم است گفته شود که تاریخ طبع کتاب «موسیقی و موسیقی‌دانها» اثر لاوینیاک پیش از زمان برقراری این مکاتبه است و اصولاً در این کتاب آن هم در صفحه ۴۴۷ بیش از چند کلمه در باب موسیقی ایران نوشته نشده است -

1- Encyclopédie de la musique et dictionnaire du Conservatoire

2- La musique et les musiciens

ظاهرآ باید این مکاتبه بخاطر «دایرةالمعارف موسیقی» باشد که تاریخ طبع آن متأخرتر است - متأسفانه جلد اول این دایرةالمعارف در دسترس من نیست و در جلد دوم نیز مطلبی در این باب نیافتم - احتمال میرود که لاوینیاک از راهنمایی‌های مرحوم سالار معزز یا در جلد اول دایرةالمعارف استفاده کرده و یا موضوع را برای آثار دیگر خود نگاه داشته است.

سالار معزز را باید بحق یکی از بنیان‌گذاران موسیقی نوین نظامی ایران دانست این هنرمند در سال ۱۳۱۴ شمسی در سن ۷۴ سالگی در تهران درگذشت.

ادامه دارد

شرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی